

مراتب و درجات معرفت

همان‌گونه که «معروف» درجاتی دارد، «معرفت» نیز دارای مراتبی است...

همان‌گونه که «معروف» درجاتی دارد، «معرفت» نیز دارای مراتبی است. «معروف» به مادی و محسوس، مثالی و ملکوتی، عقلی و تجرّدی و همچنین صقّ ربوبی قسمت می‌شود و برترین «معروف»؛ هویت واجب تعالی است که اکتناه آن، مقدور جز او نیست و هیچ موجودی دیگر حتی انبیا و اولیای الهی را به آن مقام منیع راهی نیست.

سلطان علوم و معارف، وحی معصومان (علیهم‌السلام) است، چنان که سلطان «معروف»؛ ها هویت الهی است. همان‌گونه که ذات خدا بی‌مانند است، علم او به خود و نیز آگاهی‌اش به مظاهر خویش هم بی‌نظیر است و آنچه بر تارک معرفت‌ها و معروف‌های جهانی می‌تابد، بی‌مانند بودن خدا در همه شئون خویش است: لیسَ کمِثله شیء. (1) فخر رازی گفته است: «سلطان العلوم و المعارف هو معرفة الله سبحانه» (2). البته طبق تحلیل یاد شده، سلطنت جامع (جمع سالم، نه مکسر) وقتی پدید می‌آید که بهترین علم (وحی معصوم) به بهترین معلوم (اسمای حسنی الهی) تعلق گیرد و هرچه فاقد یکی از این دو عنصر محوری باشد، پایین‌تر از آن خواهد بود.

معرفت نیز از نگاهی به حصولی و حضوری قسمت می‌شود. در شناخت حصولی، سه روش معرفتی هست: حس و ادله تجربی؛ عقل و براهین عقلی؛ نقل و شواهد روایی متکی به عقل.

شناخت حضوری نیز دو روش دارد: کشف و شهود که خودش اقسام و مراتبی خاص دارد و با تزکیه و تحوّل وجودی شناسنده قرین است؛ شناخت وحیانی.

روش وحی ملکه روش‌هاست؛ آن‌گاه روش شهود عارف عادل و سپس روش فلسفی کلامی و روش ریاضی است و پایین‌ترین روش، همانا روش حسّی و تجربی است. قرآن کریم روش‌های یاد شده را ترسیم و انسان را به حرکت براساس همه آنها ترغیب می‌کند. البته به کار گرفتن همه این روش‌ها برای همگان مقدور نیست؛ اما انسان عادی نیز در پی تجربه، حس و استقرا که گام نخست شناخت است، می‌تواند به برهان عقلی و دلیل نقلی دست یابد و پس از به کار بستن این سه روش، با ایمان قلبی به وجود وحی و مخاطبان مستقیم (پیامبران الهی) و ره‌آوردهای آن (کتاب‌های آسمانی) از برترین روش معرفت نیز بهره‌مند شود.

1. سوره شوری، آیه 11.

2. التفسیر الکبیر، مج 9، ج 17، ص 84.

تفسیر انسان به انسان، ص 85-87.